

ELLENKEZŐ NEM?

A nemekkel kapcsolatos tudományos mítoszokról

DOI: 10.14232/tnteboks.1.2023.5

„A férfiak és nők egyetlen csoportja sem volt kevésbé különböző egymástól vagy kevésbé kiszolgáltatva a biológiájának a történelemben, mint a mai nyugati társadalmakban élők. És a huszonegyedik századbeli nyugatiakat mégis az a mitológia vonzza, amely szerint a férfiak és a nők közötti eltérések mélyrehatóak és megváltoztathatatlanok.”¹

Az alábbi tanulmányban – Deborah Cameron másfél évtizedes kritikáival² mélyen egyetértve és azokat több ponton kiegészítve – amellet érvelek, hogy a nyelvtudományban és az egyes kapcsolódó tudományokban (pszichológia, neurobiológia, kommunikációtudomány) is megjelenő, nemekkel kapcsolatos elgondolások nem vagy alig térnek el a nyugati kultúra közgondolkodásában is szereplő nemi sztereotípiáktól.³

A tudományos gondolkodás és kutatás sem tudja sokszor kivonni magát azok alól az esszencialista társadalmi hiedelmek és mítoszok alól, amelyek lényegi magva, hogy a nő és a férfi nem egyszerűen különbözik egymástól, hanem komplementerei, vagy még inkább ellentétei egymásnak. A tudományos vizsgálatokban a kutatók elsősorban a különbségeket keresik aktívan, amelynek számos oka van, köztük tudományszociológiaiak is: az a jól publikálható kutatás, amely lehetőleg szignifikáns eltérést talál a vizsgált csoportok között a vonatkozó változó(k) tekintetében. Világosan mutatja az eltérésekre helyezett hangsúlyt már néhány, a Google Scholaron végzett keresés⁴ számaránya is (1. táblázat):

Keresőkifejezés	Találatok száma (db)
„gender differences”	2.700.000
„sex differences”	2.540.000
„opposite sex”	368.000
„opposite gender”	40.400
„similar gender”	27.400

¹ Deborah Cameron, *The Myth of Mars and Venus* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 119.

² Cameron, *The Myth*; Deborah Cameron és Sylvia Shaw, *Gender, Power and Political Speech: Women and Language in the 2015 UK General Election* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2016).

³ A nemi sztereotípiákhoz: Bolemant Lilla, „A nemi szerepek és a nemi szocializáció,” in *Bevezetés a gender tanulmányokba*, szerk. Bolemant Lilla és Szapu Marianna, 71-92. (Pozsony és Nyitra: Phoenix Polgári Társulás, 2015).

⁴ <https://scholar.google.com/>.

„similar sex”	20.200
„gender similarities”	14.600
„sex differences and similarities”	9.040
„gender differences and similarities”	7.590
„gender similarities and differences”	6.000
„sex similarities”	3.620
„sex similarities and differences”	2.190
„nemi különbségek”	1.470
„ellenkező nemű”	344
„ellenkező nem”	153
„ellentétes nemű”	141
„ellentétes nem”	129
„nemi eltérések”	117
„nemi hasonlóságok”	3
„nemi azonosságok”	0

1. táblázat.

A nemek különbségeire és hasonlóságaira vonatkozó Google Scholar-lekérdezések eredménye csökkenő gyakorisági sorrendben (a lekérdezés ideje: 2022.09.02.)

Mint látható, minden esetben a nemi különbségekre vonatkozó kifejezések találati aránya a nagyobb, akár több nagyságrenddel is, semmint az egyezéseké, tehát az eltérések exponálódnak inkább. De sokszor nem egyszerűen a különbségek kerülnek terítékre, hanem az ellentétek: az *opposite sex/gender* ~ *ellenkező/ellentétes nem* kifejezés az akadémiai munkákban is bevett fordulatnak számít, akár a bölcsészet-, akár a társadalom-, akár a természettudományokban vagyunk. A nyelv ugyanis mélyen kódolja ezeket a nemekkel kapcsolatos hiedelmeket. Nézzünk erre két példát magából a gendernyelvészetből:

(1) „Az azonos nemű partnerrel beszélgetve udvariasabb a kérdező, mint az *ellentétes neművel*, s ez alacsonyabb számú metainformációval, kevesebb közbevágással, valamint magasabb együttműködési együttathatóval jellemezhető, mint az a férfi politikusnál tapasztalható.”⁵

⁵ Eklicsné Lepenye Katalin, *Interjúvezetési stratégiák nők által irányított, elsősorban férfi partnerekkel folytatott politikai beszélgetésekben*, Doktori értekezés (Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 2012). <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15360/eklicsne-lepenye-katalin-phd-2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (a saját kiemelésem).

(2) A második leggyakoribb esetben a kép két hasonló korú, de *ellentétes nemű* fiatal ábrázol (35 kép, 9,7 %).⁶

Deborah Cameron *Mars és Vénusz mítosza* című könyvében a nyelvtudomány fő mítoszának tartja azt a téves, makacs és igen elterjedt hiedelmet, hogy a nők és a férfiak nyelvhasználata fundamentálisan különbözik egymástól.⁷ Elterjedtségének egyik okát abban látja, hogy a tudományos népszerűsítő-ismeretterjesztő – sőt a szaktudományos – munkák nem a valódi tudományos eredményeket ismertetik, hanem ismert nemi sztereotípiákat visszhangoznak, a tudományos kutatásban pedig e sztereotípiák hatása különböző módszertani hibákként jelenik meg.

Ennek egyik, a nyelvhasználatot is érintő, jellemző példája a neuroszexizmus, amely alapvető, minőség- és nem fokozatbeli nemi agybeli eltérésekkel magyarázza a további nemi különbségeket. Az az elképzelés, hogy van ún. „női agy” és „férfi agy,” számos tudományos publikációban megjelent már: magyarul is olvashatók Louann Brizendine neuropszichiáter *A női agy* és *A férfi agy* című kötetei,⁸ akinek a honlapján szereplő bemutatkozó szövegében is a nemi különbség kapja a főszerepet: „az elsők között volt, akik megmagyarázták, hogy a nők miért gondolkodnak, kommunikálnak és éreznek eltérően, mint a férfiak.”⁹ A könyvcímek és e gondolatok azt sejtetik, hogy a nő és a férfi gondolkodása valami gyökeresen különböző jelenség, amelynek biológiai alapja van.

Még ismertebb példa Simon Baron-Cohen *Elemi különbség: Férfiak, nők és a szélsőséges férfiagy* című könyve.¹⁰ Cameron előbb említett könyvében kitér rá, hogy Baron-Cohen tipikus nőiagy-munkaként említi az ápolást és férfiagyhoz illő hivatásként az ügyvédséget.¹¹ Ezek azonban Cameron szerint semmi másra nem alapulnak, mint olyan – tudományosan nem igazolt – nemi sztereotípiákon, miszerint a nők „ab ovo” gondoskodóbbak, a férfiak pedig versengők. Ráadásul a sztereotípiák leegyszerűsítő voltak miatt csak pár lényegi vonást társítanak az adott nemmel, és azokat a jellemzőket, amelyek az adott szakmához szükségesek ugyan, de a másik nemmel asszociálhatók (a sztereotípia logikája mentén), mellőzik. Így az ápolásághoz a gondoskodás mellett ugyancsak fontos képesség a precíz gyógyszeradagolás vagy a szisztematikus klinikai megfigyelések végzése, az ügyvédséghez pedig szükséges a jó kommunikáció és emberismeret – ám az előbbieket inkább a

⁶ Schleicher Nóra, „Tüköröm, tükröm, mondd meg nekem! Gender és vizuális önreprezentáció a Facebookon,” *Médiakutató* 20, no. 3: 25-37.

https://mediakutato.hu/cikk/2019_03_osz/02_tukrom_tukrom_mondd_meg_nekem.pdf (a saját kiemelésem).

⁷ Cameron, *The Myth*, 10.

⁸ Louann Brizendine, *A férfi agy* (Budapest: Libri, 2014), Louann Brizendine, *A női agy* (Budapest: Libri, 2016).

⁹ <https://www.louannbrizendine.com/>.

¹⁰ Simon Baron-Cohen, *Elemi különbség: Férfiak, nők és a szélsőséges férfiagy* (Budapest: Osiris Kiadó, 2006), eredeti címén *The Essential Difference*.

¹¹ Cameron, *The Myth*, 12-13.

férfiakkal, az utóbbiakat a nőikkel szokás társítani, így ezek nem említődnek meg.¹² Az ápolás női, az ügyvédség férfi munkaként való besorolása nem objektív tudományos elemzés eredménye, hanem azé a mindennapos tapasztalaté, hogy a legtöbb ápoló nő, és a legtöbb ügyvéd férfi, véli Cameron. Egy-egy tulajdonság túláltalánosítása és kizárólag az egyik nemhez kapcsolása így vezethet körbenforgó érveléshez: a kutató azt az eredményt kapja, amit igazolni akart, de amit csak hiedelmei alapján gondol valósnak (mint pl. azt, hogy mi „női” és mi „férfi” munka).

Az utóbbi bő egy évtizedben a neuroszexizmus számos könyvnyi terjedelmű kritikát is kapott.¹³ Rippon szerint kevés igazi különbség van a két nem agyműködése között, csak az agyi egyezéseket nem vagy alig prezentálják a kutatásokban.¹⁴ Egy metaanalízis cáfolta például, hogy a sokáig adottnak vett nyelvi lateralizációban eltérés lenne a férfiak és a nők között.¹⁵ Janet S. Hyde híres (meta)metaelemzésében¹⁶ ugyancsak arra jutott, hogy az általa vizsgált jellemzők tekintetében a változatosság nem a nemek között, hanem az adott nemen belül nagyobb (mely utóbbi kevésbé kutatott, és az átlagértékek nem mutatják meg). A szignifikancia-érték sem mond önmagában sokat, ugyanis értéke nagyban függ a választott statisztikai próbától, mintanagyságtól (vö. az ún. p -válsággal)¹⁷ – az egyes kutatásokban hol találni szignifikáns különbséget a két nem csoportja között, hol nem. A p -nél fontosabb mutató a hatásméret/hatásnagyság (effect size), pl. a Cohen d értéke, amely a statisztikai állítások erejét, a különbség mértékét mutatja meg. A 2. táblázat Hyde néhány nyelvvel (is) összefüggő jelenség (pl. olvasásértés) esetében kapott eredményét mutatja be.¹⁸

¹² Vö. Cameron nyelvhasználati mítoszaival és Tannennek a nemekhez társított kommunikációs jellemzőivel, l. lentebb.

¹³ Például: Cordelia Fine, *Delusions of Gender: How Our Minds, Society, and Neurosexism Create Difference* (New York: W. W. Norton, 2010); Rebecca M. Jordan-Young, *Brain Storm: The Flaws in the Science of Sex Differences* (Cambridge: Harvard University Press, 2010); Gina Rippon, *The Gendered Brain: How New Neuroscience Explodes the Myths of the Male and Female Minds* (New York: Random House, 2019); Daphna Joel és Luba Vihanski, *Gender Mosaic: Beyond the Myth of the Male and Female Brain* (New York: Little, Brown Spark, 2019).

¹⁴ Vö. Lise Eliot, „Neurosexism: The Myth that Men and Women Have Different Brains,” *Nature* 566 (2019): 453-54.

¹⁵ Iris E. Sommer, André Aleman, Metten Somers, Marco P. Boks és René S. Kahn, „Sex Differences in Handedness, Asymmetry of the Planum Temporale and Functional Language Lateralization,” *Brain Research* 1206 (2008): 76-88.

¹⁶ Janet S. Hyde, „The Gender Similarities Hypothesis,” *American Psychologist* 60, no. 6 (2005): 581-592. Metametaelemzés, mert a tanulmány 46 metaelemzést tekint át.

¹⁷ Bruce Thompson, „The ‘Significance’ Crisis in Psychology and Education,” *The Journal of Socio-Economics* 33, no. 5 (2004): 607-13.

¹⁸ Hyde, „The Gender Similarities,” 583–84, illetve Cameron, *The Myth*, 38. Hyde számos más meta(meta)elemzést is végzett a nemek közti hasonlóságokat illetően, pl. Janet S. Hyde, „Women in Science: Gender Similarities in Abilities and Sociocultural Forces,” in

Ellenkező nem?

Vizsgált jelenség	Elemzett (meta)tanulmányok száma	Cohen <i>d</i> értéke	Hatásméret
olvasásértés	23	-0.06	nullához közeli
szókincs	44	-0.20-+0.06	nullához közeli
beszédprodukció	12	-0.33	kicsi
félbeszakítás (társalgásban)	70	+0.15-+0.33	kicsi
beszédeség	73	-0.11	kicsi
asszertív beszéd	75	+0.11	kicsi
affiliatív beszéd	46	-0.26	kicsi

2. táblázat.

Néhány nyelvi-nyelvhasználati jellemzőre vonatkozó hatásméret-eredmény¹⁹

A nyelvtudományban Deborah Tannen számos, a nemek nyelvhasználatára vonatkozó, sokat idézett munkája²⁰ Cameron szerint²¹ a kulturális determinizmust képviseli. Tannen ugyanis úgy véli, hogy a férfi és a női kommunikáció/interakciós stílus radikálisan eltér egymástól, és a nemi különbségek, illetve a kommunikációs félreértések abból adódnak, hogy a nemek esetében tulajdonképpen két kultúra képviselője találkozik. A női és a férfi kultúra pedig a gyerekek kétféle szocializációjának eredménye. Cameron fő problémája ezzel az, ²² hogy Tannen hiába mellőzi a hatalmi (és tegyük hozzá: esszencialista) szemponto(ka)t a magyarázatában, a társadalom hatalmi struktúrái ettől még hatnak a sztereotípiákra és a nemek nyelvhasználatára, s ezek nem individuális, hanem strukturális dominancia eredményeképpen működnek úgy, ahogy. Mindamellet Cameron szerint világos, hogy a nők és a férfiak nem léteznek két különböző kultúrában, egyetlen beszélőközösség tagjai, s nyelvhasználatuk eltéréseit sokkal inkább magyarázzák a privát és a

Why Aren't More Women in Science? Top Researchers Debate the Evidence, szerk. Stephen J. Ceci és Wendy M. Williams, 131-45 (Washington: American Psychological Association, 2007); Janet S. Hyde, „Gender Similarities and Differences,” *Annual Review of Psychology* 65 (2014): 373-98; és az ő nyomán más kutatások is, amelyek elsősorban a pszichológiai nemi különbségekre irányultak, pl. Ethan Zell, Zlatan Krizan, és Sabrina R. Teeter, „Evaluating Gender Similarities and Differences Using Metasynthesis,” *American Psychologist* 70, no. 1 (2015): 10-20.

¹⁹ Hyde, „The Gender Similarities,” illetve Cameron, *The Myth* alapján.

²⁰ Deborah Tannen, *That's Not What I Meant! How Conversational Style Makes or Breaks your Relations with Others* (New York: William Morrow and Company, 1986); Deborah Tannen, *You Just Don't Understand! Women and Men in Conversation* (London: Virago Press, 1991), magyarul: Deborah Tannen, *Miért értjük félre egymást? Kapcsolataink a beszélgetési stíluson állnak vagy buknak* (Budapest: Efo, 2001); Deborah Tannen, *Pár-beszéd: férfi-női kommunikáció* (Budapest: Nyitott Könyvműhely, 2009).

²¹ Cameron, *The Myth*, 131.

²² Cameron, *The Myth*, 60 és kk.

magánszféra eltérő sajátosságai és státusa/presztízse (ahogyan sok egyéb társadalmi jellemzőjüket is, pl. a női láthatatlan munkát). Tannennel tehát az a fő probléma Cameron meglátása szerint, hogy az ő révén vált tudományos „igazsággá”, hogy a nemek *eltérően* kommunikálnak, holott ezek a különbségek sem nem számosak (az azonosságokhoz képest), sem nem állandóak – sem térben, sem időben.

A térbeli változatosságot, vagyis az egyes kultúrák nyelvhasználatra vonatkozó nemi sztereotípiáit tekintve nem nehéz ellentmondásokra bukkanni, amelyek értelemszerűen egyszerre nem lehetnek igazak: a női verbalitás megítélése több szempontból is homlokegyenest eltérő egyes nyugati és keleti országokban.²³

Egyes nyelvhasználati jelenségek az idő előrehaladtával is átminősülnek: a „bizonytalan,” „kevésbé magabiztos,” „udvariasabb” stb. női megnyilvánulások pár évtized alatt „indirekt női beszéd”-ként értelmeződtek újra. Az indirekt beszéd főként nőikkel való asszociálása azonban azért félrevezető, mert az emberi diskurzusokban nemtől függetlenül nagyban építünk a közvetett, implicit jelentésekre. Kifejezetten ezeket állították a középpontjukba a legnagyobb pragmatikai elméletek, hiszen a nyelvi alakokból meg nem jósolható, egyértelműen le nem vezethető kontextuális jelentések (pl. *Ki tudnád bontani nekem a zacskót?* – ez az esetek legnagyobb százalékában indirekt kérdés, nem pedig az aktuális zacskóbontási képességre vonatkozó kérdő mondat) azok, amelyekre Searle²⁴ indirekt beszédaktusa, Grice implikatúrái,²⁵ Leech irónia- és ugratáselve,²⁶ valamint Brown és Levinson²⁷ közvetett szándékmejelenítés fogalma is vonatkozik. Kis túlzással: a pragmatika mint nyelvészeti tudományterület egésze a rejtett, implicit jelentések dekódolására épült, az a pragmatika, amelyet túlnyomórészt egyébként férfiak alkottak meg és amelynek főbb elméletei sok kritika szerint kifejezetten a nyugati fehér (férfi)kultúrát reprezentálták.²⁸

Az indirektség más szempontból is igaz mindkét nem nyelvhasználatára: Cameron²⁹ és más kutatók szerint (l. lentebb) a nem és a nyelvi jelenségek közötti viszony is közvetett: közbülső változók mediálják a kettő közti viszonyt: elsősorban a státus, a familiaritás (ismerősség), az elvárások, a beszédtema és -körül-

²³ Cameron, *The Myth*, 87.

²⁴ Magyarul: John R. Searle, *Beszédaktusok* (Budapest: Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet és Gondolat, 2009).

²⁵ Magyarul: Herbert Paul Grice, „A társalgás logikája,” in *Nyelv, kommunikáció, cselekvés*, szerk. Pléh Csaba, Síklaki István és Terestyéni Tamás, 213-27 (Budapest: Osiris, 1997); Herbert Paul Grice, *Tanulmányok a szavak életéről* (Budapest: Gondolat, 2011).

²⁶ Geoffrey N. Leech, *Principles of Pragmatics* (London: Longman, 1983).

²⁷ Penelope Brown és Stephen C. Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987).

²⁸ Összefoglalóan: Fareed H. Al-Hindawi és Musaab A. Raheem Alkhazaali, „A Critique of Politeness Theories,” *Theory and Practice in Language Studies* 6, no. 8 (2016): 1537–45.

²⁹ Cameron, *The Myth*.

mények, a beszédbeli szerep, és a beszédtevékenység jellege. Ha a kutatók e változók hatását kiküszöbölik (már amikor ez lehetséges), a szignifikáns nemi eltérések is eltűnnek.

A beszédmennyiség példája, amelyet Cameron a nyelvhasználati mítoszok közül elsőként említ, jól mutatja ezt: James és Drakich áttekintő tanulmányában³⁰ azt találta, hogy az általuk a vizsgálatba bevont 56 tanulmány 60,8%-ban a férfiak beszéltek többet a nőknél, kb. ugyanannyit beszéltek az egyes nemek 28,6%-ban, 3,6%-ban a nők produkáltak nagyobb beszédmennyiséget, 7,0% esetében nem látszott világos mintázat. Ezek az eredmények vegyes nemű interakciókra vonatkoztak. A kutatók rámutattak, hogy a dominanciamaғыarázat ugyan fontos, de önmagában kevés, ki kell bővíteni: lényeges, hogy milyen elvárások kötődnek az adott státushoz, hogy miként szocializálták a nőket és a férfiakat eltérő kommunikációs célok követésére, és arra, milyen eszközökkel valósítsák meg ezeket.³¹ Vagyis számos változó bevonása szükséges még egyetlen nyelvi változó mögöttes tényezőinek a felrajzolásához.

Az a népszerű elképzelés, hogy a nők többet beszélnek a férfiaknál, feltehetően legalább két mögöttes tényezőből is fakad: egyfelől „a nyelv férfiak általi kontrollálásának hosszú tradíciójá”-ból,³² amely oda vezetett, hogy a női beszédet sokan máshogyan értékelik (feleslegesnek, többnek értékelik); másfelől, az előbbivel szoros összefüggésben a női beszéd témákat triviálisnak, haszontalannak, sekélyesnek minősítették (amellyel ismét visszatértünk a privát – nyilvános szféra egyes nemekhez való társításának jelenségéhez és annak következményeihez). A beszédmennyiség azért is különösen érdekes, mert ez az a jelenség, amelyhez alighanem a legellentmondásosabb tudományos hiedelmek is kapcsolódnak: a nyelv „szelekciós előnye,” jelentősége a családi és párkapcsolatok létrehozásában, fenntartásában, ápolásában, a nyelvvelsajátítás folyamatában önmagában mind afelé terelhetné a kutatók gondolkodását, hogy a sok beszéd nemtől függetlenül érvényes az egész emberi fajra. Ennek ellenére nagy divatját éli a „nők (biológiájuknál fogva) jobb kommunikátorok” elképzelés a tudományban³³ és a tudományos-népszerűsítő munkákban,³⁴ annak ellenére is, hogy a nyilvános szféra (így a politika, jog, tudomány stb. területen is) a nyugati társadalmakban egészen a 20. század második feléig elsősorban férfiteret volt, amelyekben a kommunikációnak, a beszédnek és az ezekkel kapcsolatos tudásnak kiemelt szerepe volt.

³⁰ Deborah James és Janice Drakich, „Understanding Gender Differences in Amount of Talk: A Critical Review of Research,” in *Gender and Conversational Interaction*, szerk. Deborah Tannen, 281-312 (New York és Oxford: Oxford University Press, 1993).

³¹ James és Drakich, „Understanding,” 301.

³² Cheris Kramarae, *Women and Men Speaking* (Rowley, MA: Newbury House, 1981), idézi James és Drakich, „Understanding,” 302.

³³ Például: Alan Bleakley, „Gender Matters in Medical Education: Patient-Centered Medicine in Transition,” *Advances in Medical Education* 3, szerk. Alan Bleakley, 111-26 (Cham: Springer, 2013).

³⁴ Lásd fentebb Tannen magyarul is megjelent munkáit.

Cameron nemcsak a mítoszok (nyelv)tudományban való virágzására világít rá erőteljes érvekkel, hanem arra is, hogy az igazi tudományos tények köztudatba való bejuttatása számos nehézségbe ütközhet. Ezek közül igen meghatározó probléma a befogadók elvárásainak, percepciójának „makacssága,” amellyel ragaszkodnak a sztereotípiákhoz, s amelyek ezért lassan vagy alig módosíthatók. Az emberek ugyanis akkor is hisznek a sztereotípiáknak, ha ellenpéldákat látnak rá.³⁵ Cameron Sylvia Shaw-val írt 2016-os könyvében³⁶ Egyesült Királyságbeli női politikusok nyelvi viselkedését és annak fogadtatását elemezte behatóan. Eredményeik azt mutatták, hogy a női politikusokat gyakrabban büntették meg alsóházbeli szabályszegő viselkedésükért (pl. a szó engedély nélküli átvétele), mint férfi kollégáikat, így aztán az előbbieket egy idő után nem is próbálkoztak ezzel. Pedig a szabályszegés politikai következményeit nézve sikeres stratégia, nem véletlenül használják annyiszor a férfi politikusok. Shaw-ék azt is megfigyelték, hogy ugyan a női és a férfi politikusi beszédmód kevéssé tér el egymástól egy sor vizsgált szempont mentén, a választók és a sajtó mégis igen különbözőnek érzékeli azokat, mert percepciójuk a meglévő nemi sztereotípiák mentén torzult, ahhoz igazodik. A kommunikációs stílus ezért nemcsak az egyéntől függ, hanem mások nemekkel kapcsolatos elvárásaitól, mely az előbbtől független változóként működhet.

Mars és Vénusz mítosza, vagyis az az elgondolás, hogy a nők és a férfiak gyökeresen különböznek egymástól legtöbb jellemzőjükben, így nyelvhasználatukban is, a tudományra nézve is erőteljes veszélyt jelent. Tannen ráadásul, mint láttuk, a „két nem: két kultúra” elképzelésében nem esszencialista érveket használ, hanem túláltalánosított és sztereotípiákon alapuló szocializációs magyarázatot ad a vélt és valós eltérésekre.

Jelen tanulmányban amellet foglaltam állást, hogy a nemek nyelvhasználatával és gondolkodásával kapcsolatos tudományos munkák továbbra is számos problémával küzdenek, amelynek fő oka a nemi sztereotípiák elterjedtsége a hétköznapi és a tudományos gondolkodásban, valamint a cáfolatoknak makacsul ellenálló jellegük. Ugyancsak oka a nemekkel kapcsolatos hiedelmeket cáfoló tudományos eredmények kutatásának csekély mértéke és népszerűsége (a hasonlóságok és az egyezések kevésbé vonzóak), amely öngerjesztő módon vezet azok egyre kevésbé való dotáltságához és kutatottságához. Ugyanígy hozzájárul a fent ábrázolt problémákhoz a vizsgált jelenségek (egy adott társas csoport nyelvhasználatának egyes jellemzői) komplexitásának túlzott leegyszerűsítése a tudományos és az ismeretterjesztő felületeken, amelyek így ismét megerősítik és fenntartják a meglévő hiedelmeket. Számos tudományosan „bizonyított”-nak vélt nemi különbség egyszerűen nem igaz, különösen az említett metavizsgálatok fényében nem.

A megoldást a kutatásokhoz és azok prezentálásához való újfajta hozzáállás jelentheti: a publikációs nyomás és a „szignifikanciahajhászás” enyhítése kevésbé

³⁵ Vö. kontraszthatás.

³⁶ Cameron és Shaw, *Gender, Power*.

vezetne olyan kutatásokhoz, amelyek csak vagy főleg a különbségekre fókuszálnak. Ez az egyezések és a hasonlóságok, valamint a nemen belüli változatosság behatóbb elemzését és adekvátabb prezentálását eredményezné, amely a nemen kívül (is) keres magyarázó változókat, illetve nem elégszik meg a rövid, egyszerű (de sokszor csak sztereotípiákból táplálkozó) magyarázatokkal. Ugyancsak fontos a nem valódi hatásának mérése és a metaanalízisek végzése, amely hozzájárul a kulturális-társadalmi okok biológiaiaktól történő minél jobb elhatárolásához. Végezetül a nemi sztereotípiák tudatosítása, a velük kapcsolatos állandó reflexió bevezetése lenne a leghasznosabb a kutatási gyakorlat minden szakaszába, azaz folyamatosan tekintettel lenni a rendszerszintű társadalmi gyakorlatok hatásaira, a biológiai esszencializmus és a kulturális determinizmus veszélyeire. Ha a tudomány felől kitarotán érkeznek a sztereotípiáknak ellentmondó eredmények, és ezeket megfelelően kommunikálják, előbb-utóbb a káros nemi hiedelmeknek is változniuk kell.

Bibliográfia

- Al-Hindawi, Fareed H. és Musaab A. Raheem Alkhazaali. „A Critique of Politeness Theories.” *Theory and Practice in Language Studies* 6, no. 8 (2016): 1537-45. <http://academypublication.com/issues2/tpls/vol06/08/tpls0608.pdf#page=21>.
- Baron-Cohen, Simon. *Elemi különbség: Férfiak, nők és a szélsőséges férfitagy*. Budapest: Osiris, 2006.
- Bleakley, Alan. „Gender Matters in Medical Education: Patient-Centered Medicine in Transition.” In *Advances in Medical Education* 3, szerk. Alan Bleakley, 111-26. Cham: Springer, 2013.
- Bolemant Lilla. „A nemi szerepek és a nemi szocializáció.” In *Bevezetés a gendertanulmányokba*, szerk. Bolemant Lilla és Szapu Marianna, 71-92. Pozsony és Nyitra: Phoenix Polgári Társulás, 2015.
- Brizendine, Louann. *A férfi agy*. Budapest: Libri, 2014.
- Brizendine, Louann. *A női agy*. Budapest: Libri, 2016.
- Brown, Penelope és Stephen C. Levinson. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Cameron, Deborah. *The Myth of Mars and Venus*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

- Cameron, Deborah és Sylvia Shaw. *Gender, Power and Political Speech: Women and Language in the 2015 UK General Election*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2016.
- Eklicsné Lepenye Katalin. *Interjúvezetési stratégiák nők által irányított, elsősorban férfi partnerekkel folytatott politikai beszélgetésekben*. Doktori értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 2012.
<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15360/eklicsne-lepenye-katalin-phd-2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Eliot, Lise. „Neurosexism: The Myth that Men and Women Have Different Brains.” *Nature* 566 (2019): 453-454.
<https://www.nature.com/articles/d41586-019-00677-x?fbclid=IwAR3s2KM-yemZkJy6wCGxAqsRuTUU75c-yH49aOoDXQe19KY0IR3Te3arfbA>.
- Fine, Cordelia. *Delusions of Gender: How Our Minds, Society, and Neurosexism Create Difference*. New York: W. W. Norton, 2010.
- Grice, H. Paul. „A társalgás logikája.” In *Nyelv, kommunikáció, cselekvés*, szerk. Pléh Csaba, Síklaki István és Terestyéni Tamás, 213-27. Budapest: Osiris, 1997.
<http://philosophy.elte.hu/zvolenszky/grice.pdf>.
- Grice, Herbert Paul. *Tanulmányok a szavak életéről*. Budapest: Gondolat, 2011.
- Hyde, Janet S. „The Gender Similarities Hypothesis.” *American Psychologist* 60, no. 6. (2005): 581-92.
- Hyde, Janet S. „Women in Science: Gender Similarities in Abilities and Sociocultural Forces.” In *Why Aren't More Women in Science? Top Researchers Debate the Evidence*, szerk. Stephen J. Ceci és Wendy M. Williams, 131-45. Washington: American Psychological Association, 2007.
- Hyde, Janet S. „Gender Similarities and Differences.” *Annual Review of Psychology* 65 (2014): 373-398.
- James, Deborah és Janice Drakich. „Understanding Gender Differences in Amount of Talk: A Critical Review of Research.” In *Gender and Conversational Interaction*, szerk. Deborah Tannen, 281-312. New York és Oxford: Oxford University Press, 1993.
- Joel, Daphna és Luba Vihanski. *Gender Mosaic: Beyond the Myth of the Male and Female Brain*. New York: Little, Brown Spark, 2019.

- Jordan-Young, Rebecca M. *Brain Storm: The Flaws in the Science of Sex Differences*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2010.
- Kramarae, Cherie. *Women and Men Speaking*. Rowley, MA: Newbury House, 1981.
- Leech, Geoffrey N. *Principles of Pragmatics*. London: Longman, 1983.
- Rippon, Gina. *The Gendered Brain: How New Neuroscience Explodes the Myths of the Male and Female Minds*. New York: Random House, 2019.
- Schleicher Nóra. „Tükröm, tükröm, mondd meg nékem! Gender és vizuális önreprezentáció a Facebookon.” *Médiakutató* 20, no. 3 (2019): 25-37. https://mediakutato.hu/cikk/2019_03_osz/02_tukrom_tukrom_mondd_me_g_nekem.pdf.
- Searle, John R. *Beszédaktusok*. Budapest: Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet és Gondolat, 2009.
- Sommer, Iris E., André Aleman, Metten Somers, Marco P. Boks és René S. Kahn. „Sex Differences in Handedness, Asymmetry of the Planum Temporale and Functional Language Lateralization.” *Brain Research* 1206 (2008): 76-88.
- Tannen, Deborah. *That's Not What I Meant! How Conversational Style Makes or Breaks your Relations with Others*. New York: William Morrow Company, 1986.
- Tannen, Deborah. *You Just Don't Understand! Women and Men in Conversation*. London: Virago Press, 1991.
- Tannen, Deborah. *Miért értjük félre egymást? Kapcsolataink a beszélgetési stíluson állnak vagy buknak*. Budapest: Efo, 2001.
- Tannen, Deborah. *Pár-beszéd: Férfi-női kommunikáció*. Budapest: Nyitott Könyvműhely, 2009.
- Thompson, Bruce. „The ‘Significance’ Crisis in Psychology and Education.” *The Journal of Socio-Economics* 33, no. 5 (2004), 607-13.
- Zell, Ethan, Zlatan Krizan és Sabrina R. Teeter. „Evaluating Gender Similarities and Differences Using Metasynthesis.” *American Psychologist* 70, no. 1 (2015): 10-20.